

René de Vries

Met een cello door Siberië

**HET AVONTUURLIJKE
LEVEN VAN
LISE CRISTIANI
(1827-1853)
EN HAAR
STRADIVARIUSCELLO
(1700-HEDEN)**

[biografie]

Met een cello door Siberië

Het avontuurlijke leven van Lise Cristiani
[1827-1853]

en haar stradivariuscello [1700-heden]

René de Vries

Leiden, januari 2011

Ik haal mijn cello uit zijn kist. Door het raam van de heerlijk warme zitkamer van Antoinette zie ik dat het weer is gaan sneeuwen. Ik kom repeteren voor een concertje dat we binnenkort gaan geven. Op onze lessenaars staat het ‘Lied ohne Worte’ voor cello en piano van Felix Mendelssohn. Als ik mijn cello heb gestemd, vraagt Antoinette vanachter haar mooie Steinwayvleugel:

‘Wie is Lisa Cristiani?’

‘Lisa Wie?’

‘Lisa Cristiani.’

Ze laat me de eerste bladzijde van haar partij zien. Boven ‘Lied ohne Worte’ staat: *Für Fräulein Lisa Cristiani komponiert*.

„Für Fräulein Lisa Cristiani komponiert“
Lied ohne Worte
(Op. 109) Felix Mendelssohn-Bartholdy
(1809-1847)
Edited by Árpád Pejtsik

Andante

Ik heb geen idee en belooft dat ik daar eens achteraan zal gaan.

Leiden, november 2011 – voorjaar 2012

Enkele dagen na mijn emeritaat start ik mijn onderzoek naar Lise Cristiani. Via internet kom ik in contact met professor Freia Hoffmann van de Carl von Ossietzky Universiteit in Oldenburg. Zij is ook directeur van het Sophie Drinker Instituut in Bremen, dat onderzoek doet naar de rol van de vrouw in de muziek. Ze hebben een mooie website waar onder andere een artikel over Lise Cristiani op staat. Dat artikel is van Freia Hoffmann, die daarvoor ook een grondig literatuuronderzoek heeft gedaan.² Ze is aangenaam verrast door mijn belangstelling en stuurt me de adressen van de websites waar ik de door haar geraadpleegde literatuur kan vinden.³

Freia Hoffmann schrijft dat ze een groot gedeelte van de gegevens over de jeugd van Lise van een Fransman heeft gekregen. Hij heet Lonaïs Jaillais. Lonaïs Jaillais heeft geen vaste woon- of verblijfplaats en e-mailcontact lukt ook niet. Hij blijkt reisleider te zijn, gespecialiseerd in avontuurlijke reizen. Via een Zwitsers reisbureau krijg ik een nieuw e-mailadres. De eerste keer dat ik naar dit adres mail, in februari 2012, krijg ik na enkele weken antwoord vanuit Oman. Hij vraagt me over een paar weken weer te mailen, omdat hij dan beter bereikbaar is. Het antwoord laat vervolgens weer een paar weken op zich wachten en komt dan uit Iran. Zijn volgende mail komt uit Zuid-Afrika en is enigszins afhoudend. Misschien ziet hij mij als concurrent?

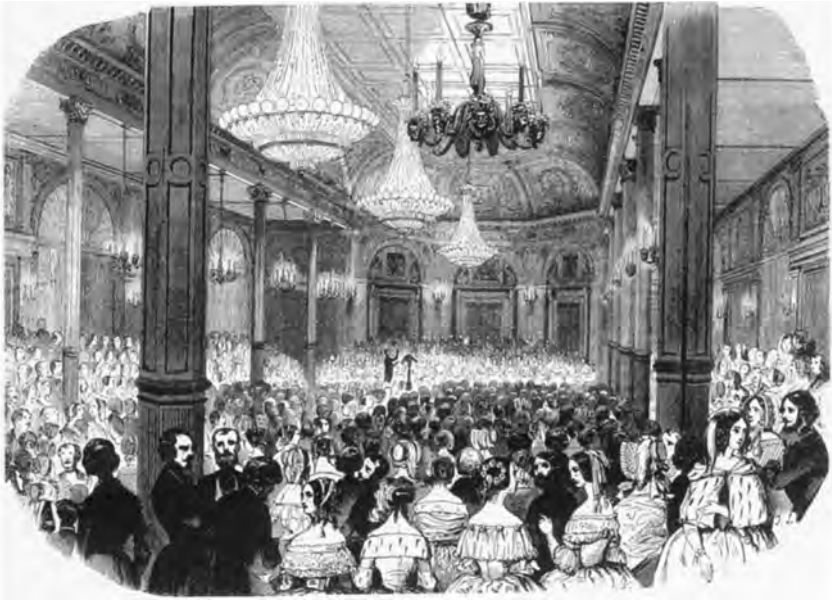
Via Freia Hoffmann en Lonaïs Jaillais krijg ik in een paar maanden aardig wat informatie over de jeugd van Lise Cristiani en haar carrière als celliste tot aan haar Russische avontuur. Geleidelijk aan vul ik dat aan met details uit andere bronnen, die ik onder andere via familieleden van Lise Cristiani krijg.

Ik zal Lise zoveel mogelijk zelf aan het woord laten.*

---

* Passages waar Lise Cristiani aan het woord is of tijdgenoten van haar aan het woord zijn, worden aangegeven met een ander lettertype. Indien het letterlijke citaten betreft zijn de teksten ingesprongen. De niet-ingesprongen teksten zijn van de hand van de auteur (RdV).

Spoedig volgen er meer concerten in Parijs, ook in grotere zalen zoals de ‘Salle Herz’.

La Salle Herz

De recensies zijn niet allemaal lovend. Met name met de volgende recensie was ik niet blij:

Ik weet niet precies hoe ik haar zou moeten zeggen dat de kokette manier van spelen, de zoetsappige glissandi, de zachte en weifelende toonvorming helemaal niet bij het karakter van de cello passen. En ik kan haar nauwelijks uitnodigen om dit instrument op een grootse, strenge manier te bespelen; om de lage snaren krachtig aan te strijken in plaats van als een lief wit poesje ‘Prières’ en ‘Boléro’s’ te miauwen, wetend dat dit alles weinig bij het mooie geslacht past. Wat je mejuffrouw Cristiani moet adviseren is om op de cello een gevoelige en zoete Romance in A mineur op de A-snaar te spelen, de ogen naar de hemel te richten zoals de heilige Cecilia die zich op het martelaarschap voorbereidt, en haar succes zal piramidaal zijn.⁶

Tja, dat kan je dus voor je kiezen krijgen als je de eerste vrouw bent die in het openbaar als celliste wil optreden. Maar succes heb ik zeker! Niet

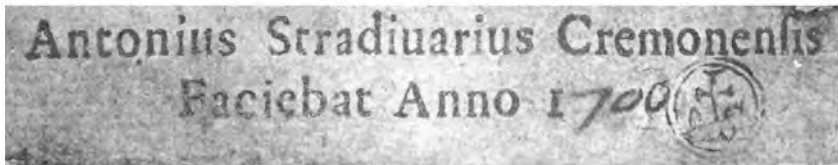
Leiden – Cremona – Parijs – Normandië, 2011-'12 en 1700-1845

Omdat haar stradivariuscello zo'n belangrijke rol zal spelen in haar korte leven en haar bovendien onsterfelijk zal maken, wil ik meer over zijn levensloop weten.

Ik nodig u uit om met mij anderhalve eeuw terug in de tijd te gaan en van Frankrijk naar Italië te reizen.

Antonio Stradivari woonde en werkte in Cremona van 1644 tot 1737. Hij is vooral bekend als vioolbouwer, maar hij heeft ook zeventig tot tachtig cello's gemaakt. Op het etiket in zijn instrumenten noemt hij zich Antonius Stradivarius.

De cello van Lise Cristiani heeft hij hoogstwaarschijnlijk in 1700 gebouwd. Het bouwjaar is niet helemaal zeker, omdat er met de tweede nul van het jaartal 1700 op het etiket van Stradivarius in de cello is gerommeld. Er staat niet bij wie dat heeft gedaan en waarom. De meeste kenners houden het op 1700.

Tussen 1700 en 1708 heeft Stradivari maar vier cello's gebouwd. In 1700 nog een tweede die erg lijkt op de cello van Lise, maar minder fraai is. Dat instrument is dus een tweelingbroertje van dat van Lise. Het is al heel lang in het bezit van de Spaanse koninklijke familie. De derde is gebouwd in 1701 en is groter. In Lise's tijd is de beroemde Belgische cellist Adrien Servais de eigenaar van dat instrument. Ten slotte heeft Stradivari in 1707 een kleinere cello gebouwd, die door de legendari-

bouwd, de ‘Visconti di Madrona’. Stradivari moet ook een cello hebben gemaakt voor ‘contessa’ Cristina, de Engelse vrouw van Gaspare Visconti.⁷ Die is pas na 1705 met haar man naar Cremona gekomen. Zou de cello van Lise dan toch niet in 1700, maar in 1708 gebouwd zijn? De Visconti’s hadden in ieder geval een speciale band met Stradivari, dus misschien dat hij het bijzonder fraaie hout van Lise’s instrument voor hen had uitgezocht?

Het krantenartikel uit 1860 heb ik net op internet ontdekt. Het is een tweede reisverslag van Lise’s omzwervingen in Rusland. Dit verslag is op 26 en 27 september 1860 in twee delen gepubliceerd in het ‘Journal des débats politiques et littéraires’⁹, dus vóór het reisverslag in ‘Le Tour du Monde’¹ dat van 1863 is. Het ‘Journal des débats politiques et littéraires’ is een van de meest gelezen en gezaghebbende Franse kranten in de negentiende eeuw. De auteur van het reisverslag is Al. Barbier. Volgens mijn contactpersoon van de familie Barbier moet dit Alexandre, de pleegvader van Lise, zijn! Het verslag overlapt gedeeltelijk met dat uit ‘Le Tour du Monde’ maar bevat ook een aantal nieuwe passages. Zoals de titel (‘Voyage d’un Stradivarius à travers la Sibirie, le Kamchatka et le Caucase’) ook aangeeft, heeft de stradivarius van Lise een hoofdrol.⁹

Het verslag begint als volgt:

Ik zou niet precies kunnen zeggen wanneer, maar zo’n 25 tot 30 jaar geleden vat een van onze beste Parijse vioolbouwers, niet alleen een uitstekend vakman maar vooral ook een geweldige kunstenaar, het plan op om een reis naar Italië te maken, op zoek naar wezen, die de beroemde families Amati, Stradivarius en Guarneri mogelijk hebben achtergelaten in onwetende handen en die nu in een anonimiteit leven die hun edele afstamming onwaardig is.

Op een dag ziet hij op een zolder in Cremona, tussen andere weinig fraaie en niet bij elkaar passende brokstukken, een aantal dunne en door de tijd vergeelde houtdelen, samengebonden met een touw. Hij gaat ernaar toe om het van dichtbij te kunnen onderzoeken en gelooft dat hij tussen die puinhoop de vormen en de meesterhand van een van de mooiste producten van de hogeschool van de vioolbouwers uit Cremona van de 17de eeuw kan ontwaren!

loop van het instrument kunnen vinden, maar zo'n autoriteit fantaseert ook niet maar wat. Zou hij in de war zijn geweest met de stradivarius van de andere Duport, die bekend is geworden als de 'Duport-stradivarius'? Dat lijkt me onwaarschijnlijk, daar is Hill te goed voor.

De herontdekking van het instrument in het verhaal van Al. Barbier lijkt haast te mooi om waar te zijn. Het vervolg van zijn verhaal is echter hoogstwaarschijnlijk de ontbrekende schakel in het verhaal van Hill. Alexandre Barbier, de pleegvader van Lise, was hier namelijk zelf bij betrokken. Ik laat hem weer aan het woord:

Een oude edelman, een groot muziek liefhebber en bekwaam cellist, dient zich [bij Bernadel Père] aan met de beurs in de hand en die beurs is ruim gevuld. De koop wordt gesloten en daar gaat onze stradivarius op weg om zich te begraven in een oud landgoed in Normandië. Hij zingt daar tot groot plezier van zijn nieuwe baas, maar zonder weerklank en zonder roem. Het instrument zou daar nog zijn geweest als zich niet een gebeurtenis voordoet die hem weer in het licht brengt en zijn nieuwe lotgevallen bepaalt. De adellijke amateur krijgt op een dag een beroerte, waardoor hij het prachtige instrument niet meer kan bespelen, en als hij ernaar kijkt vergroot dat slechts de bitterheid van zijn treurige situatie. Hij legt zich daarom neer bij een even noodzakelijke als pijnlijke scheiding.

Ondertussen begint zich in de Parijse salons de bekendheid van een mooie jongedame te verspreiden, uit een geslacht van dichters en kunstenaars, een virtuoze van nog geen zeventien jaar, die, afwijkend van de gebaande paden en de piano en de zang verlatend, het meer dan originele idee heeft opgevat om met haar dappere handen de strijkstok en de cello aan te pakken onder de kundige leiding van een van onze beste solisten, de beroemde Benazet.

Onze oude amateur wil haar zien en horen. Zij gaat op dit verzoek in en nadat hij haar heeft horen spelen, stemt hij er, gecharmeerd van haar gratie en de grote gevoeligheid die zij in haar spel legt, in toe om zijn stradivarius aan haar te verkopen op relatief genereuze voorwaarden, gezien de bijzondere waarde van het instrument.⁹

Lise vertelt het volgende over haar eerste ontmoeting met de stradivarius:

Als ik naar Normandië ga om kennis te maken met de graaf du Mesnil en zijn stradivariuscello ben ik zestien jaar. Hij woont in een kasteel op een prachtig landgoed. Het is duidelijk dat de graaf een attaque heeft gehad: hij sleept met zijn rechter been, kan zijn rechter arm slecht bewegen, zijn mond is scheef en hij articuleert niet goed. Ik kan hem echter wel verstaan en we hebben een leuk gesprek. Na een kop thee gaan we naar zijn muziekkamer, waar de cello al uitgepakt is en voor mij klaar ligt.

Ik kan mijn ogen niet geloven: wat een pracht instrument is dit! Zo'n mooie cello heb ik nog nooit gezien, wat een bijzondere kleur heeft hij en wat is hij groot!

De graaf gaat in een stoel zitten en ik pak de stradivarius. Al als ik het instrument stem, voel ik mijn hart hevig in mijn borst bonken van opwinding over de prachtige resonantie. Dan begin ik te spelen. Dit heb ik nog nooit meegemaakt! Wat een klank! Naarmate ik meer speel wordt die klank ook nog steeds mooier. Ik raak helemaal opgewonden: een nieuwe wereld gaat voor mij open. Ik zie de graaf ook stralen, en ik weet dat ik nooit meer op een andere cello wil spelen!

Mijn pleegvader, die met mij is meegegaan, wordt het snel met de graaf eens over de prijs en nog diezelfde dag keren wij met mijn nieuwe vriend naar Sceaux terug. Nog vóór mijn zeventiende verjaardag ben ik de trotse eigenaresse van een prachtige stradivariuscello!⁶

'Musikverein', Wenen 1845

‘Nog opmerkelijker dan haar uiterlijk is de pure, nobele en warme toon die ze met evenveel zekerheid als bekwaamheid uit haar instrument weet te halen, kortom de expressieve kracht van haar spel’¹¹.

Ook Felix Mendelssohn, de beroemde componist en de dirigent van het Gewandhausorkest, is bij dat concert aanwezig en hij komt mij persoonlijk complimenteren. Hij nodigt mij ook bij hem thuis uit. Daar woont hij

Concert in het 'Gewandhaus', Leipzig 1845

pas een maand, samen met zijn vrouw Cécile en hun vijf kinderen. Cécile is drie weken geleden bevallen van hun vijfde. Ze zijn allebei ontzettend aardig en gastvrij en het is een heerlijke avond. Mendelssohn zegt meerdere keren dat hij erg onder de indruk is van mij en mijn spel.

Een week later geef ik nog een concert in het 'Gewandhaus' samen met onder andere Ferdinand David, Niels Gade en Joseph Joachim. Ferdinand David is een jeugdvriend van Mendelssohn, die hem naar Leipzig heeft gehaald als concertmeester van het Gewandhausorkest en viooldocent aan het onlangs door hem opgerichte conservatorium. Ferdinand David heeft eerder dat jaar in het Gewandhaus de première gegeven van het door Mendelssohn aan hem opgedragen tweede vioolconcert. Omdat Mendelssohn ziek was geworden is deze première gedirigeerd door de Deense componist, violist en dirigent Niels Gade die als assistent-dirigent en docent door Mendelssohn naar Leipzig was gehaald. Joseph Joachim is nog jonger dan ik, hij is pas veertien. Op zijn twaalfde was hij al aan het conservatorium van Wenen afgestudeerd en hij is toen naar Leipzig gekomen om bij David verder te studeren aan Mendelssohns conservatorium. Ik heb nog nooit zoveel talent bij elkaar gezien en gehoord! Na het concert musiceer ik nog samen met hen bij Mendelssohn thuis in de muzieksalon.¹¹